PRESTIGIUL STILISTIC AL FORMELOR VERBALE PREFIXATE ÎN TRADUCEREA *ENEIDEI*

GABRIELA RADU

Cuvinte-cheie: *traducere, prefix, participiu*

Vorbind despre prefixul *în-* ca mijloc al derivării verbale, Rodica Zafiu evidenţia o particularitate semantică şi stilistică a acestuia, afirmând: „prefixul […] contribuie adesea la constituirea sensului verbal transformativ, aducînd unele nuanţe de intensitate, dar fără a fi indispensabil, fără a modifica fundamental semnificaţia. În limba veche sînt atestate frecvent oscilaţii între forme echivalente, cu şi fără *în-*: *a întîlni* / *a tîlni*, *a întîmpla* / *a tîmpla* etc. Multe dintre formele neselectate de limba literară s-au păstrat pînă azi în graiuri. […]”[1]. Tocmai această particularitate a fost valorificată de profesorul G. I. Tohăneanu în cuprinsul traducerii româneşti a *Eneidei*, când a selectat derivate de acest tip pentru a traduce din limba latină în limba română:

[1] Rodica Zafiu, *Păcatele limbii: îmbucurat, înnumărat*…, în “România literară”, nr. 41 (15/10/2003 – 21/10/2003). A se vedea şi Iorgu Iordan, *Compusele româneşti cu* ***în-,*** “Buletinul Philippide”, III, 1936, p. 57-116, Flora Şuteu, *Prefixul* ***în- / in-***, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, Editura Academiei, Bucureşti, 1961, p. 36-65. Cf., de asemenea, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II: *Prefixele*, Editura Academiei, Bucureşti, 1978, p. 134-143.

BDD-A12971 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:32 UTC)

perfusus – **îmbălorat**

Verbul *a îmbălora*[2] este o formaţie în structura căreia se recunoaşte cuvântul de bază, *bale*[3]. Participiul verbului menţionat poate fi remarcat doar o singură dată în cuprinsul *Eneidei*, în al II-lea cânt: „Iar Laocoon, **îmbălorat** pe panglici / De neagra lor otravă […]" (c. II, v. 421), versiune care recompune în româneşte versul vergilian „**perfusus** sanie vittas atroque veneno" (c. II, v. 221). Termenul regional *îmbălorat* îl traduce pe *perfusus* (participiu perfect de la *perfundo, perfundere, perfudi, perfusum*, „a stropi", „a muia") care funcţionează, în acest caz, ca un participiu mediu grecesc capabil să ceară un obiect direct, *vittas* („panglici"). Se remarcă tendinţa constantă a traducătorului de a echivala în versiunea românească participiile latineşti cu diverşi termeni lexicali proveniţi din participii.

gaudens – **îmbucurat**

Discordia, cunoscută în poemele homerice ca Eris, sora zeului Ares, apare în numeroase situaţii în poemul vergilian: *Discordia demens* (VI, 280), *Discordia geminum ferrum* („Discordia cea cu două săbii") sau, în acest caz, descrisă ca „et scissa **gaudens** vadit

---

[2] *îmbălorá*, *îmbăloréz*, vb. I (reg.) a spune vorbe de ocară, a mustra pe cineva fără a fi vinovat. Sursa: DAR.

[3] *bále* s.f pl. Salivă spumoasă ce se prelinge din gură. – Mr. bală, megl. *bal'ă*. Lat. **baba* (Puşcariu 180; Candrea, *Éléments latins*, I; REW 953; Candrea-Dens., 129; DAR; Pascu, I, 51. Etimologia pare să fi fost semnalată pentru prima oară de Laurian-Massim şi de Lambrior 379); cf. it. *bava*, fr. (*bave*), sp., port. *baba*. Rezultatul normal **ba* nu se foloseşte la sing.; pe baza formei de pl. se formează uneori sing. analogic, *bală*, ca în dialecte. Miklosich, *Slaw. Elem.*, 14 şi Cihac propun ca etimon al cuvîntului rom. pe cel sb. *bale* cu der. *balav* „bălos" şi *baliti* „a-i curge balele"; este însă mai probabil un împrumut în sens invers (la fel consideră şi Berneker 41). Der. *bălos*, adj. (cu bale; libidinos; alunecos); *băloşa*, vb. (a-i curge balele, a face spume la gură); *băloşel*, s.m. (ciupercă, Russula foetens); *îmbăla*, vb. (a murdări cu bale; a scuipa, a muia în salivă; a jigni, a ofensa); *îmbălătură*, s.f. (scuipătură; jignire, ofensă); **îmbălora**, vb. (a umple de bale; a ponegri, a vorbi de rău). – Din rom. trebuie să provină ţig., sp. *bajilé* „bale" (Besses 32). Sursa: DER.

BDD-A12971 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:32 UTC)

Discordia palla" (c. VIII, v. 702), adică, „[…] iară Vrajba, **-mbucurată** / Aleargă într-o haină ferfeniţă" (c. VIII, v. 1217). Termenul selectat din traducere, *-mbucurat*[4], un participiu al verbului *îmbucura*, transferă sensul adjectivului latin, *gaudens*, fapt care ar fi putut fi împlinit cu forma neprefixată, *bucurat*. Însă traducătorul a optat pentru un derivat lexical din stratul popular care creşte randamentul evocator al versului, dar păstrează totodată sensul verbului primar datorită particularităţii semantice şi stilistice a prefixului *în-*.

pictus, versicoloris – **împistrit**

Întrebuinţat în numeroase rânduri în versiunea tâlcuită în româneşte, lexemul *împistrit*[5] (c. III, v. 872) apare prima dată, în al III-lea cânt: „I-aduce lui Ascanius veşminte / Cu bătătură de-aur **împistrite**". În acest caz de traducere, elementul lexical îl tălmăceşte pe *picturatus* (participiu viitor de la verbul *pingo, pingere, pinxi*, *pictum* „a picta", „a broda", „a colora"), cuvânt aflat în versul latin, „fert **picturatas** auri subtemine vestes" (c. III, v. 483); de altfel, în toate situaţiile comentate mai jos, termenul regional menţionat va traduce acelaşi lexem, cu precizarea că participiul tradus, *pictus*, se va afla la timpul perfect. Comparând versiunile, cea originală cu cea românească, rezultă că autorul traducerii a reuşit echivalarea lingvistică a originalului, aducând un spor de prospeţime prin apelul la lexicul popular şi familiar: *împistrit*, *bătătură*.

Sintagma **„împistrite** paseri" (c. IV, v. 959) corespunde, în versiunea originală, expresiei latineşti „**picta**que volucres" (c. IV, v. 525). Prin urmare, aşa cum am menţionat deja, elementul lexical regional *împistrite* traduce pe *picta*, participiul perfect al verbului amintit. În soluţia propusă, traducătorul a păstrat raporturile

[4] ÎMBUCURÁ, *îmbúcur*, vb. I. Tranz. şi refl. (Reg.) A (se) bucura. – *În* + *bucura*. Sursa: DEX '98.

[5] ÎMPISTRÍ, *împistresc*, vb. IV. Tranz. (Reg.) A împodobi o pânză, o cămaşă etc. cu desene, cu motive florale etc. de diverse culori; spec. a încondeia ouă de Paşti. – Cf. sl. p ĭ s t r i t i. Sursa: DEX '98.

BDD-A12971 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:32 UTC)

sintactice existente în latină şi a tălmăcit substantivul *volucres*, poetic în latină, prin arhaismul fonetic *pasere*, conservat dialectal (Moldova).

Se remarcă, comparând textul latin „[…] et **pictas** abiete puppis" (c. V, v. 663) cu traducerea românească „…şi pupe / Din lemn de brad cu chipuri **împistrite**" (c. V, v. 1179), că traducătorul a operat o binevenită explicitare când a realizat transferul noţional al determinării atributive, *pictis*: unitatea lexicală „cu chipuri împistrite" constituie o precizare neformulată în textul latin, dar degajată din situaţia descrisă: pupele erau **împodobite** (*pictae*) cu „chipuri", adică cu sculpturi.

Tulburat la gândul alianţei cu Enea, regele Latinus nu mai poate fi mişcat de venerabilele daruri ale eroului troian: „nec purpura regem **picta** movet, nec sceptra movent Priameia" (c. VII, v. 251-2). Versiunea latină este echivalată prin varianta românească „Nici purpura-**mpistrită**, nici toiagul / Lui Priam nu îl tulbură […]" (c. VII, v. 455), din care se detaşează, ca elemente stilistice, epitetul *împistrită*; se pierde în traducere simetria celor două propoziţii aflate în raport de coordonare copulativă, simetrie întemeiată pe existenţa aceluiaşi verb (diferă doar în privinţa persoanei).

Alăturarea a două elemente lexicale (*împistrite* şi *învelitori*) aparţinând graiului popular, se dovedeşte eficientă din punct de vedere stilistic, aşa cum se poate constata comparând versiunea tradusă, „Cu **împistrite**-nvelitori […]" (c. VII, v. 503), cu cea originală: „**pict*is***que tape*tis*" (c. VII, v. 277). Este astfel compensată pierderea aliteraţiei grupului consonantic *-tis* prezentă în sintagma latinească.

Tălmăcirea crâmpeiului vergilian „**pictas**que exure carinas" (c. VII, v. 431) prin „[…] iară navele-**mpistrite** / Aprinde-le […]" (c. VII, v. 775) constituie un nou caz de echivalare formală în care versiunea tradusă a rămas fidelă originalului. Se remarcă (de)plasarea obiectului direct înaintea verbului tranzitiv, pentru emfază, şi elementul lexical regional adus în poziţia privilegiată a finalului de vers.

Labicii, „Împodobiţi cu scuturi **împistrite"** (c. VII, v. 1411), erau neamuri italice aliate cu Turnus şi potrivnice troienilor. Atribu-

BDD-A12971 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:32 UTC)

tiva notată mai sus reprezintă varianta românească a fragmentului latin „et **picti** scuta Labici" (c.VII, v. 796) care s-ar traduce literal prin „Labicii vopsiţi în ce priveşte scuturile"; *scuta* (plural neutru de la *scutum* „scut") este un acuzativ grec, un acuzativ al specificării, restiuit în românește cu ajutorul explicitării.

În cartea a VIII-a, Vergiliu descrie apropierea lui Enea şi a însoţitorilor săi de cetatea regelui Evandru. Prin transpoziţie, traducătorul redă versiunea originală „fluvio **pictas**que innare carinas" (c. VIII, v. 93) astfel: „[…] corăbii / Ce apa o brăzdează, **împistrite**." (c. VIII, v. 161). Elementele naturii (valurile-*unda*, pădurile-*nemus*) se minunează la vederea *corăbiilor împistrite*, sintagmă ce corespunde expresiei latine *pictas carinas* (forma nominală *carina* este poetică).

Palas, fiul regelui Evandru, are „Şi armele-**mpistrite**" (c. VIII, v. 1016), cu precizarea că lexemul *armele* reprezintă un nume generic pentru scuturile care erau pictate cu chipuri ale zeilor. Versiunea tălmăcită constituie o echivalare lingvistică a sintagmei vergiliene „[…] **pictis**…in armis" (c. VIII, v. 588).

Eroul etrusc Astur este înzestrat cu „**versicoloribus** armis" (c. X, v.181), adică, în românește, „El, Astur, cel cu arme **împistrite**" (c. X, v. 337). Sintagma latinească, alcătuită după model homeric, ἀράβησε δὲ **τεύχε᾽** ἐπ᾽ αὐτῷ / **ἀἰόλα** παμφανόωντα (Homer, *Iliada*, V, 295), este redată în traducere prin *arme împistrite*, traducătorul optând pentru un termen „colorat" şi expresiv în detrimentul termenului neutru „multicolore". Elementul regional românesc traduce adjectivul latinesc *versicoloris*.

Aceeaşi preferinţă pentru lexemul *împistrit* este constatată şi în ultimele două cazuri de traducere: din versiunea „[…] Par amazoane / […] Luptându-se cu arme **împistrite**" (c. X, v. 1154), expresia *arme împistrite* corespunde sintagmei latine *pictis armis*, prezentă în versul original, „et **pictis** bellantur Amazones armis" (c. XI, v. 660). O situaţie identică este în ultimul cânt al epopeii, în versul „et **pictis** Arcades armis" (c. XII, v. 281), tălmăcit în limba română prin „Şi-arcazii cei cu armele-**împistrite"** (c. XII, v. 497). În ambele cazuri, aliteraţiile originale au fost echivalate şi în versiunile traduse.

BDD-A12971 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:32 UTC)

***praecisus* – împungace**

Elementul lexical *împungace*[6], alcătuit cu sufixul *-aci*/*-ace*, asociat temei verbale *împung-* manifestă o asemănare formală (doar la plural) cu adjectivele invariabile neologice, precum *locvace*, *vorace*, *atroce*, *vivace* (împrumuturi din franceză sau italiană, origine latină), însă sonoritatea sa este una vetustă, aşa cum o dovedeşte lectura crâmpeiului „Jur-î*m*prejur cu clea*n*ţuri **îm*pun*gace**" (c. VIII, v. 405). Termenul regional traduce participiul latin *praecisus*, „tăiat", „abrupt" (de la verbul *praecido, praecidere, praecidi, praecisum* „a tăia"), prezent în sintagma latinească „**praecisis** undique saxis" (c. VIII, v. 233) pe care autorul o echivalează formal. Se cuvine notat randamentul aliteraţiei alternante în nazalele *m* şi *n*, dar şi frecvenţa vocalei cu minimă apertură, *u*, în versiunea românească, prin care traducătorul realizează identitatea de efect din original (aliteraţia abundentă a vocalei *i* sugerând ideea de „ascuţit", „înţepător").

***interfusus* – încârjoiat**

În mitologia greco-romană, râurile Styx şi Lethe separau Hadesul de lumea celor vii. În cartea a VI-a, Vergiliu descrie cele două râuri în felul următor: „fas obstat tristisque palus inamabilis undae / et noviens Styx **interfusa** coercet" (c. VI, v. 439), versuri pe care G. I. Tohăneanu le tâlcuieşte astfel: „Smârcul groazei / Îi ferecă cu brâul lui de unde. / De nouă ori **încârjoiat**, acolo / Îi ţintuieşte Stixul." (c. VI, v. 787). O traducere cuvânt cu cuvânt a unităţii lexicale latineşti *noviens Styx interfusa* ar putea fi „Stixul cel cu nouă cercuri"; în versiunea literară, adjectivul de origine participială *interfusa* (de la *interfundo, interfundere, interfudi, interfusum* „a se revărsa pe", „a se răspândi printre") este echivalat, expresiv şi exact, tot printr-un participiu, *încârjoiat*[7], de la verbul *a se încârjoia*,

[6] ÎMPUNGÁCI, -CE, împungaci, -ce, adj. (Reg., despre vite cornute) Împungător (2). Împunge + suf. -aci. Sursa: DEX '98.

[7] **A SE ÎNCÂRJOI'A mă încârj'oi** *intranz. pop.* 1) A căpăta formă de cârjă; a se încovoia; a se curba; a se arcui; a se îndoi. 2) *(despre drumuri, cărări, ape etc.)* A-şi schimba direcţia; a coti; a cârni. /*în* + *cârjă.*

BDD-A12971 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:32 UTC)

derivat pe teren românesc, prin prefixare cu *în-* de la tema lexicală *cârjă*.

***horror* – înfricat**

Crâmpeiul epic „**horror** ubique animo" (c. II, v. 755), redat literalmente prin „groaza pretutindeni în suflet" este tălmăcit de G. I. Tohăneanu prin transpoziţie: înţelesul termenului nominal *horror* (substantiv în nominativ, în original) este transferat unui adjectiv de origine verbală, *înfricat*[8], aşa cum se observă în versiunea tradusă: „Cu su*f*letu-**n*f*ricat [**…]" (c. II, v. 1429). Se cuvine precizat că în unitatea lexicală „cu sufletu-nfricat", elementul regional *înfricat* nu deţine aceeaşi intensitate semantică precum ale termenului latin corespunzător *horror* ("groază", „oroare").

***gramineus* – înierbat**

Din confruntarea versiunii latineşti „pars **in gramineis** exercent membrae palaestris" (c. VI, v. 642) cu cea tradusă în româneşte, „O parte dintre ei îşi înmlădie / Pe arene-**înierbate**, trupurile" (c. VI, v. 1152), reiese că ultima reprezintă o reuşită echivalare la nivel semantic, dar şi morfo-sintactic: *gramineis* (de la *gramineus* „acoperit de iarbă") este tradus prin elementul regional *înierbat*[9] ca adjectiv al substantivului *arene*, traducere a formei nominale latine *palaestra* „loc unde se practică exerciţii fizice".

***torvus* – însălbăticit**

Adjectivul latinesc *torvus* ("sălbatic", „fioros", „înfricoşător") prezent în expresia „lumine **torvo**" (c. III, v. 677), deţinător de

---

Sursă: NODEX; ÎNCOVRIGÁ vb. 1. a (se) încârliga, a (se) încolăci, a (se) încovoia, a (se) îndoi, (reg.) **a se încârjoia**. (Câinele îşi ~ coada.) 2. v. încolăci. Sursa: Sinonime.

[8] ÎNFRICÁT, -Ă, *înfricaţi*, *-te*, adj. (Reg.) Înfricoşat. – V. înfrica. Sursa: DEX '98. ÎNFRICÁ vb. I. Refl. (Folosit la timpurile trecute) A se înfricoşa. – *În* + *frică*. Sursa: DEX '98.

[9] *înierbát* s.n. (reg.) V. *înierbáre*. Sursa: DAR.

BDD-A12971 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:32 UTC)

valenţe poetice superioare sinonimelor *ferus, trux*, *truculentus*, este epitetul formei nominale latine *lumine* (*lumen* „lumină") întrebuinţată la numărul singular tocmai pentru a desemna singurul „ochi" al ciclopilor. Opţiunea traducătorului se manifestă din nou pentru un termen regional, *însălbăticit*[10], derivat cu prefixul *în-*, de la forma literară *sălbăticit*. În versiunea românească, expresia latină ajunge să fie tradusă: „Cu **însălbăticita** lor privire" (c. III, v. 1217).

***glomeratus* – întrulocat**

Comparând versiunea vergiliană „neque adverso **glomerati** ex agmine Grai" (c. II, v. 727) cu cea tradusă în româneşte, „Nici de-ale grecilor vrăjmaşe cete, / **Întrulocate [**…]" (c. II, v. 1320) este identificabil acelaşi raport între elementele lexicale selectate în versiuni: *glomerati* este un participiu perfect al verbului *glomerare* („a face ghem" (< *glomus* „ghem"), „a aduna grămadă), iar *întrulocat*[11] este un participiu al verbului *a întruloca*. Ambele participii au virtuţi expresive în limbile cărora le aparţin: termenul *întruloca* şi *întroloca* constituie variante fonematice cu variabilitate în prefix, fenomen manifestat la periferia limbii literare şi ilustrat de cuvinte învechite regionale sau populare din registrul familiar sau popular.

***intertextus* – învrâstat**

Lexemul *învrâstat*[12], participiu al verbului popular *a învrâsta*, aflat în crâmpeiul tradus: „Ş-o mantie de aur **învrâstată**" (c. VIII, v.

[10] *însălbăticít*, *-ă*, adj. (reg.) devenit sălbatic, sălbăticit, feroce. Sursa: DAR.

[11] ÎNTROLOCÁ, *întrolóc*, vb. I. (Reg.) 1. Refl. A se strânge la un loc, a se întruni, a se reuni. 2. Tranz. şi refl. A (se) forma, a (se) închega, a (se) înjgheba. 3. Tranz. (Rar) A uni; a împerechea. [Var.: întrulocá, întorlocá vb. I] – Din într-un loc. Sursa: DEX '98.

[12] *învrâstát*, *-ă*, adj. (pop.) 1. cu dungi, dungat, pestriţ. 2. amestecat, alternativ, schimbăcios. Sursa: DAR. VÂRSTĂ2, *vârste*, s.f. (Reg.) 1. Dungă sau bandă de altă culoare (într-o ţesătură, în penajul unei păsări etc.); ornament care constă în dungi de altă culoare. 2. Mănunchi de flori, buchet. [Var.: *vrástă* s.f.] – Din scr. *vrsta*. Sursa: DEX '98.

BDD-A12971 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:32 UTC)

291), înfăptuieşte transferul noţional al participiului latin *intertextam* (de la verbul *intertexo, intertexere, intertexui*, *intertextum* „a întreţese", „a învrâsta"), prezent în versul „chlamydemque auro dedit **intertextam**" (c. VIII, v. 167). Consider necesară următoarea observaţie: în original *auro* este un ablativ care îl determină pe *intertextam*, nu pe *chlamydem*, aşa cum rezultă din versiunea prezentată mai sus; în acest caz, versul românesc ar trebui să fie: „o mantie învrâstată cu aur" (adică, mantie ţesută cu fir de aur), nu „mantie de aur".

Bibliografie selectivă

Cartford, John C., *A Linguistic Theory of Translation: An Essay on Applied Linguistics*: Oxford University Press, London, 1965.

Kohn, Ioan, *Virtuţile compensatorii ale limbii române în traducere*, Bucureşti, Editura Facla, Timişoara, 1983.

Schleiermacher, F., D., E., *Hermeneutica*, Traducere, note şi studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Iaşi, Polirom, 2001.

Tohăneanu, G. I., *Antologie vergiliană cu comentarii*, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1986.

Idem, *Cuvinte româneşti,* Timişoara, Editura Facla*,* 1986

Idem, „*Viaţa lumii" cuvintelor / vechi şi nou din latină*, Timişoara, Editura Augusta, 1998.

Vergilius Maro, Publius, *Eneida*, prefaţă şi traducere de G.I. Tohăneanu, note şi comentarii de Ioan Leric, Timişoara, Editura Antib, 1994.

Virgil, *Eclogues, Georgics, Aeneid* 1-6, Translated by H. R. Fairclough Revised by G. P. Goold, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1999.

Wilss, Wolfram, *Knowledge and skills in Translator Behavior*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1996.

Sigle:

DAR Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicţionar de arhaisme şi regionalisme,* Bucureşti, Editura Saeculum Vizual, 2002.

NODEX *Noul dicţionar explicativ al limbii române,* Editura Litera Internaţional, 2002.

BDD-A12971 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:32 UTC)

THE STYLISTIC IMPORTANCE OF THE PARTICIPLE IN TRANSLATION
(Abstract)

The present work constitutes a brief presentation of some of the lexical terms (Latin vs. Romanian) selected from the Romanian translation of the *Aeneid*. The translator, G.I. Tohăneanu, has used a semantic and stylistic feature of the prefix „-în" as a tool for verbal derivation. This often contributes to the establishment of a transformative meaning of the word, bringing some shades of intensity, enhacing the connotation but without being indispensable and without altering the fundamental sense of the lexeme.

BDD-A12971 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:32 UTC)